This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

BX
1520
.R8
S55

A 459613

Digitized by Google

Sheptytsk'kyĭ, Andrii.

127456

ПОСЛАНІЄ ПАСТЫРСКЕ

АНДРЕЯ ШЕПТИЦКОГО

Митрополита Галицкого, Архіепископа Львôвского,
Єпископа Каменця Подôльского

до

вѣрныхъ своихъ епархій

О церковнôмъ братствѣ.

ACADEMIA VELEHRADENSIS

ЖОВКВА.
ПЕЧАТНЯ ОО. ВАСИЛІЯНЪ.
1905.

Digitized by Google

BX
1520
R8
S55

Digitized by Google

105-265506

АНДРЕЙ ШЕПТИЦКІЙ

БОЖОЮ МИЛОСТІЮ И СВЯТОГО АПОСТОЛЬСКОГО РИМСКОГО ПРЕСТОЛА БЛАГОСЛОВЕНІЄМЪ

МИТРОПОЛИТЪ ГАЛИЦКІЙ, АРХІЄПИСКОПЪ ЛЬВÔВСКІЙ, ЕПИСКОПЪ КАМЕНЕЦКІЙ

вѣрнымъ своихъ Епархій Миръ о Господѣ и Архієрейске Благословеніє.

Часъ великого поста єсть часомъ покуты и поправы. Свята Церковь приготовляє насъ на святый великій празникъ Христового Воскресеня. Рôкъ въ рôкъ пригадує намъ тѝ науки св. євангелія, котрѝ могуть насъ довести до щирого покаяня и зъєднаня собѣ Божои благодати. Ноказує намъ примѣръ покôрного мытаря, що зъ молитвы встає оправданымъ; каже намъ зъ блуднымъ сыномъ пôднести ся зъ грѣхового упадку и щирымъ серцемъ вернути до милосерного нашого Отця; пригадує намъ годину страшного суду, въ котрôй треба буде намъ здати стислый рахунокъ зъ цѣлого житя; пригадує, що условіємъ вôдпущеня грѣхôвъ єсть дарованє всякои уразы ближньому. Черезъ установу посту каже намъ въ кôнци умертвляти тѣло, по-

Digitized by Google

конувати пристрасти, щобы душа тымъ лекше могла позбути ся грѣха и воскреснути до нового житя.

Тѝ всѣ примѣры и науки, котрѝ намъ свята Церковь подає въ євангеліяхъ вôдъ мытаревои недѣлѣ, мають кождому зъ насъ на то послужити, щобъ мы добре вôдправили пасхальну сповѣдь. Отцѣ духовнѝ голосять Вамъ въ тôмъ часѣ науки, котрѝ Вамъ зъ ряду все пригадують, що чоловѣкови до доброи сповѣди потреба знати а о чѣмъ потреба памятати. Пригадують Вамъ, що єсть грѣхъ, яка страшна Божа кара чекає людей, що въ грѣхахъ умирають. Переходять весь Божій законъ, щобъ кождый зъ Васъ, мои дорогѝ братя, добре знавъ, въ чôмъ єсть грѣхъ, а въ чôмъ єго нема, и щобы кождый добре знавъ, въ чѣмъ согрѣшивъ и зъ чого має сповѣдати ся. Отцѣ духовнѝ учать Васъ и пригадують Вамъ, що потреба до сповѣди, щобъ она була добра; якъ потреба рахувати ся зъ своєи совѣсти, якъ жалувати за грѣхи, якъ щирымъ серцемъ постановляти поправу. Дальше заохочують Васъ до повнои щирости въ сповѣди. Перестерѣгають передъ страшнымъ грѣхомъ святократскои сповѣди, передъ закрыванємъ въ сповѣди, хотяй бы одного тяжкого грѣха.

Въ тôмъ часѣ радъ бы и я голосити Вамъ Боже слово, бо єще бôльше чимъ Вашѝ Отцѣ духовнѝ вôдповѣдаю я, Вашь епископъ, передъ Богомъ за Ваше спасенє. Але не буду Вамъ повтаряти тыхъ наукъ, що Вамъ ихъ Отцѣ

Digitized by Google

духовнѝ голосять. Тому кôлька лѣтъ я написавъ для Васъ книжочку о покаяню, щобъ Вамъ всѣ тѝ правды пригадувала. Прошу Господа Бога, щобъ та книжочка стала Вамъ помочію въ тôмъ труднôмъ дѣлѣ доброи сповѣди. Я страхъ тѣшивъ бы ся, якъ бы Вы собѣ єи на голосъ читали, якъ то я вамъ кôлька разôвъ радивъ, щобъ вы все мали въ хатѣ яку побожну книжку и читали єи на голосъ. Лишь такимъ способомъ могуть и неписьменнѝ люде мати хосенъ зъ Божого слова записаного въ побожныхъ книжкахъ.

Днесь, дорогѝ братя, не буду вамъ писати анѣ о покаяню, анѣ о сповѣди, але все таки хочу Боже слово голосити. Выберу таку науку зъ святого євангелія, щобъ она вамъ помогла разомъ зъ Христомъ воскреснути, двигнути ся зъ упадку, пôднести ся зъ пониженя. Не до поодинокихъ душь звертаю ся днесь; не шукаю днесь наверненя поодинокихъ грѣшникôвъ. Сю працю лишаю на разѣ Отцямъ духовнымъ. А якъ Богъ дасть, зъ весною зачну канонічною визитою ѣздити зъ села до села, тай буду шукати помѣжь вами тыхъ нещасныхъ, що въ грѣхахъ жіють, щобы ихъ передъ вѣчною смертію ратувати. Днесь берусь до иншои роботы; йде менѣ о пôднесенє вашихъ громадъ. Я роздумую собѣ, якою бы то установою можна вамъ въ вашôмъ громадскôмъ житю помочи. Я себе пытаю, чи всьо въ ладѣ помѣжь вами?

А коли надъ тымъ роздумую, то виджу, що много, страхъ много треба бы зробити,

Digitized by Google

щобъ можь вже сказати „всьо въ ладѣ.“ Я виджу, що въ неоднôй рѣчи нема ще ладу помѣжь нами. Выбачте, що щиро скажу — нема де правды дѣти — у насъ такъ буває, що кождый за себе лишь журить ся, о брата не дбає. Спôльности помѣжь нами нема, нема лучности. Мы зъ собою такъ часто сваримося, такъ рѣдко собѣ взаимно помагаємо. Кождый йде осôбнякомъ. Мы силъ своихъ не збираємо до купы и тому мы слабî.

Оповѣдавъ менѣ колись одинъ жовнѣръ, що бувъ въ Босніи въ часѣ вôйны; таки зъ нашихъ людей. Тамъ бувало — каже — що якъ якій вôдъ компаніи вôдлучивъ ся, отъ хотяй бы по воду пôшовъ кôлька сотъ крокôвъ въ бôкъ, то вже и смертъ находивъ зъ руки непріятеля. Чому такъ? Га, осôбнякомъ кождый слабый, а сила лишень въ злуцѣ. Чому то въ войску кажуть жовнѣрамъ въ ґлѣдѣ ставати. Самî добре знаєте, бо много зъ помѣжь васъ у войску служить. Цѣла сила въ тôмъ, щобъ компанія чи реґіментъ йшовъ якъ одинъ чоловѣкъ. А нема того, то вже реґіментъ розбитый самъ зъ себе; не велика робота лишає ся непріятелеви. И у насъ говорять: „громада — великій чоловѣкъ,“ кобы оно такъ и було въ кождôй рѣчи, було бы добре.

Що ту робити, щобы такъ и було? Хочу днесь разомъ зъ вами розôбрати се пытанє и васъ заохотити до такои роботы, щобы до того йшла.

Digitized by Google

А коли о громадѣ говорю, то кождому зъ васъ ясно, що не йде о політичну громаду, котрои головою начальникъ. Мають и начальники и старшина громадска свои обовязки. И о тыхъ обовязкахъ дещо скажу при кôнци сего письма. Я днесь говорю о тôй громадѣ Божôй, котрои головою Отець духовный въ селѣ, гей отець въ родинѣ. Бо коли иде о Божій ладъ въ громадѣ, то вжежь нѣхто иншій, а Отець духовный головою. Добрый, потрѣбный и той ладъ, що начальникъ за него вôдповѣдає, але самъ не выстарчить. Якъ Божого ладу у якôй громадѣ нема, то зле дѣє ся помѣжь людьми. Навѣть въ рѣчахъ дочасныхъ и въ господарцѣ и въ хатѣ и на поли, всюда зле, де Божого ладу нема. Переѣдь лишень черезъ яке село занедбане, подивись — въ недѣлю по полудни до церкви мало хто и загляне. А въ коршмѣ повно! Дѣти бавлять ся на дорозѣ або на пасовиску; переходишь — не скажуть „Слава Ісусу Христу.“ А якû пустû жарты, забавы, пѣснѣ! Дѣти не обмытû, не зачесанû. Росте, якъ та билина въ поли. Подивись на хаты! Якій неладъ! Плôтъ валить ся, стѣны не побѣленû, гнôй передъ дверми хаты, въ самôй свѣтлици смѣтє, непорядокъ. Сусѣдъ зъ сусѣдомъ жіє въ сварни, проклонахъ. За що небудь позывають ся до суду. Чоловѣкъ зъ жѣнкою не любять ся, сварять ся, проклинають. Люде черезъ піяньство тратять грошѣ, добутокъ. Запровадь ту ладъ въ такôмъ занедбанôмъ селѣ. Хотяй бы не знати,

Digitized by Google

якій бувъ начальникъ въ селѣ, нѣчого не зробить. Ту Божого ладу потреба. Якъ Божій законъ стане помѣжь тыми людьми миръ и правду давати, всьо въ селѣ змѣнить ся и въ короткôмъ часѣ.

Певна то рѣчь, що за такій Божій ладъ въ селѣ вôдповѣдаємо мы, вашû Отцѣ духовнû. Але таки по правдѣ та по справедливости нѣчогѣсѣнько не зможемо зробити безъ вашои помочи. Тому то и я сей листъ пишу, щобы васъ о сю помôчь просити тай зъ вами розôбрати собѣ, въ чѣмъ она має бути та помôчь ваша. Якъ добре зрозумѣєте, въ чôмъ и якъ Вы маєте намъ, вашимъ Отцямъ духовнымъ помочи, то такъ мѣркую, що сеи помочи не вôдмовите. Зрозумѣєте, що таки справдѣ о ваше добро йде.

Одинъ великій учитель святои Церкви такъ сказавъ: „Богъ сотворивъ тебе безъ тебе, але не спасе тебе безъ тебе.“ Богови не було потреба помочи чоловѣка въ дѣлѣ сотвореня, але въ дѣлѣ спасеня потреба Єму помочи чоловѣка. Тутъ кождый мусить самъ на себе працювати, самъ о себе журити ся. Христосъ не може спасти чоловѣка, котрый не хоче Єму въ тôмъ дѣлѣ помочи, котрый не хоче своєи роботы злучити зъ святою працею Христа.

Таке саме, мои дорогû братя, треба сказати и о роботѣ священикôвъ, Отцѣвъ духовныхъ. Робота священикôвъ не инша якъ спасенє душь, то та сама робота, котру Христосъ робить. Священикъ своєю роботою ли-

Digitized by Google

шень Христу має помагати. Мы не маємо, сердечнû братя, иншои задачѣ, мы не маємо иншои цѣли житя и працѣ, якъ лишь вѣчне спасенє вашихъ душь. И щожь зможемо въ тôмъ дѣлѣ зробити безъ вашои помочи? Що зробить священикъ зъ грѣшникомъ, що до церкви нѣколи не прійде, Божого слова не послухає? Якъ научить дѣтей катехизму, якъ родичѣ о то не подбають, щобы дѣти до церкви и до школы ходили? Якъ впровадить въ село Божій ладъ, якъ не поможе сама громада або бодай лѣпшû господарѣ въ громадѣ?

Мушу я вамъ, мои дорогû братя, признати ся, що робота наша священикôвъ єсть вже сама зъ себе досыть трудна. Бо не лишень ворогъ нашого спасеня проклятый діяволъ все робить, що лишь може, щобы ту роботу псувати, але въ кождôмъ чоловѣцѣ єсть и зôпсута натура людска, пристрасть, погана охота до всякого грѣха, котра гей стоить на дорозѣ въ тôй Божôй роботѣ спасеня душѣ. До того и много недобрыхъ людей, що самû затратили ласку Божу и святу вѣру, напосѣли ся на то, щобы людей дурити та вôдъ Бога и вôдъ Церкви вôдôрвати. Де лишь почують щось недоброго на якого священика, сейчасъ не пытаючи чи правда, чи неправда, стають по ґазетахъ кричати, тай людей все туманять, що священики є вороги народови, що сякû а такû. Не залишають они и брехнею воювати, кобы лишь людей вôдъ Церкви вôдтягнути а священи-

Digitized by Google

кови Божу роботу псувати. Себе самыхъ ставляють за провôдникôвъ, гей они однû до добра ведуть, пускають въ свѣтъ всякû безбожнû книжочки и письма, въ котрыхъ много говорить ся о тôмъ, якû то всякû новû порядки мають бути впроваджуванû. И такû люде суть всюда, въ кождôмъ краю. У насъ, Богу дякувати, ще менше якъ де-инде. Я вамъ о нихъ для того говорю, бо то видите часомъ и христіянинови таке на гадку прійде або въ руки попаде, що священикови въ роботѣ спасеня людей перешкаджає або ту роботу псує.

И такъ не разъ христіянинъ и не хотячи и не знаючи о тôмъ, иде разомъ зъ ворогами Ісуса Христа противъ Єго святои вѣры. Хто на Божихъ рѣчахъ добре знає ся, той сейчасъ порозумѣє, до чого така робота веде. Бо ясна рѣчь, хто хоче старшувати, той мусить собѣ єднати людей, а не зъєднає, якъ не буде добра обѣцювати. На таку полову не возьмешь старого воробця; розумный сейчасъ змѣркує, до чого оно иде. А навѣть не трудно буде змѣркувати. Все знайде ся щось такого, що буде противъ науки Ісуса Христа, противъ Єго св. Церкви. Хотяй зъ цѣлою своєю наукою не выходить нѣколи такій мудрагель, бо никто зъ христіянъ не хотѣвъ бы єго и слухати, то все таки не разъ вылѣзе, якъ кажуть, шило зъ мѣшка, та покаже ся брехня и злôсть и безбожнôсть такои бесѣды и такого письма, хоть оно солодкимъ буде выдавати ся. Мудрый сейчасъ

Digitized by Google

змѣркує, що нездала бесѣда, не здала робота, що иде проти вѣры. Але нерозумный не пôзнасть ся на тôмъ, тай дасть ся звести зъ простои дороги, дасть здурити ся, затуманити. Тай заведуть єго вороги святои Церкви, заведуть и не знати де опинить ся. Та робота ворогôвъ Христовои науки таки все вôдъ того зачинає ся, щобы людей вôдъ священикôвъ вôдорвати, щобы довѣріє до священикôвъ пôдкопати. Для насъ така робота може бути правдивою перешкодою и для того то о тôй роботѣ говорю. Не иде намъ такъ о себе самыхъ, якъ радше о нашу працю для васъ. Якъ злî люде перешкаджають, то найже добрî поможуть. Тому то и се моє письмо буде о тôй помочи. Покажу вамъ, якъ она и для васъ и для насъ — душпастырôвъ и потрѣбна и хосенна.

Тому, щобы мы дôйшли до такого Божого ладу помѣжь нами, якого потреба, мусите намъ, мои дорогî братя, въ нашôй праци помагати, мусите разомъ зъ нами надъ Божими дѣлами працювати. Якъ будемо разомъ держати ся, якъ будемо спôльно працювати, не легко знайде ся така сила, щобы намъ пошкодила. Якъ противно, та лучнôсть помѣжь Отцемъ духовнымъ а вѣрными зôпсує ся, то вже не трудно буде ворогови нашого спасеня людей вôдъ Церкви тай вôдъ вѣры вôдтягнути. Длятого то я Васъ днесь щиро прошу, щобъ Вы не слухали людей, котрî нарôдъ хотять порôжнити зъ священиками.

Digitized by Google

Скажу словами св. Письма: **Сы́не мо́й не и҆дѝ въ пꙋ́ть сѧ ни́ми: ᲂу҆клонѝ же но́гꙋ твою̀ ѿ сте́зь и҆́хъ. Но́зѣ бо и҆́хъ на ѕло̀ текꙋ́тъ.** (Пртч. I, 15.)

Зъ насъ священикôвъ нѣхто не перечить що не разъ може хто зъ насъ ухибити и зблудити. Священики людьми, не ангелами, не святыми, тому и не трудно, щобъ на тысячь священикôвъ знайшовъ ся такій, котрому можна бы и не одно закинути. Але навѣть и въ такôмъ случаю священикъ все Христову науку голосить и роздає ласку Божу въ Тайнахъ. А о Боже слово и о Божу ласку мусить христіянинъ дбати, хотяй бы и не знати якимъ бувъ священикъ, бо щожь зробить чоловѣкъ безъ науки Божои, якъ же обôйде ся безъ Божои ласки?

За часôвъ Ісуса Христа такъ було, що жидôвскѝ священики фарисеи злый примѣръ людямъ давали, хотяй повтаряли Божу науку мойсеєвого закона. И якъ жежь Христосъ казавъ до людей? Казавъ: „**На Мои́сеовѣ́мъ сѣда́лищи сѣдо́ша кни́жницы и фарі́сеє: Вса̑ ᲂу҆́бѡ є҆ли́ка а҆́ще рекꙋ́тъ ва́мъ блюсти́, соблюда́йте и҆ твори́те: по дѣли́мъ же и҆́хъ не твори́те; глаго́лѧтъ бо и҆ не творѧ́тъ.** (Мат. XXIII, 2—4.) Робѣть якъ они вамъ кажуть, але не наслѣдуйте ихъ дѣлъ. Та сама наука вôдносила бы ся до'села, де бувъ бы священикъ не добрый. Але у насъ Богу дякувати не єсть такъ, якъ у Жидôвъ за часôвъ Ісуса Христа. Мы всѣ вашѝ Отцѣ духовнѝ добре знаємо, що мусимо здати страшный рахунокъ передъ Божимъ судомъ за ваше спасенє. Прийде намъ вôдповѣдати за

Digitized by Google

сповнене нашихъ обовязкôвъ. Душа за душу, кровь за кровь. Мы знаємо, що Господь Богъ тяжко буде насъ карати за занедбане нашихъ святыхъ обовязкôвъ. А Вы братя нашû можете зъ довѣрємъ вôдносити ся до насъ, можете бути пересвѣдченû, що обовязки нашû сповнимо зъ любви до Васъ ближныхъ, а вже бодай зô страху передъ Божою карою, котра насъ не мине, якъ бы мы обовязкôвъ не сповнили.

Могу я, братя мои дорогû, до такого довѣря заохочувати, бо знаю, якъ ревно и зъ якимъ неразъ пожертвованємъ працюють Отцѣ духовнû. А єсли бы де трафивъ ся помѣжь сьвящениками чоловѣкъ, щобы забувавъ о своихъ обовязкахъ, знайте, щобы я вамъ порадивъ. Выберѣть зъ помѣжь себе найчестнѣйшихъ та найпобожнѣйшихъ людей, та най они идуть до Отця духовного та най станутъ зъ слезами просити, „Отче ратуйте нашû душѣ, бо гинемо. Дѣти нашû не знають катехизму, учѣть ихъ! бо инакше дико зростуть на не славу родичѣвъ, на не славу села. Молодѣжь наша не заховує Божого закона, напоминайте ихъ Отче духовный на катехизаціи въ церквѣ на проповѣдяхъ, щобы они до Бога навернули ся, щобъ не грѣшили. Ратуйте душѣ христіяньскû, ратуйте насъ вôдъ грѣха, вôдъ упадку, заглады“. Якъ такъ старшû люди Отцю духовному скажуть, то все таки оно поможе и навѣть такій, що доси забуває ся, стане ревнѣйше надъ народомъ працювати.

Digitized by Google

Якъ бы такъ, мои братя, въ громадѣ нѣколи и не прийшло до такого непорозумѣня помѣжь народомъ а священикомъ, то вже лекше було бы до Божого ладу скрôзь дôйти. Але то само єще не выстарчає. Не досыть на тôмъ, щобъ священикъ ревно працювавъ, а люде ту працю принимали, до того треба, щобъ самû люде надъ тымъ Божимъ ладомъ працювали, щобъ священикови въ єго праци помагали.

Не великои то працѣ и не великои помочи жадаємо вôдъ васъ. Мы не жадаємо нѣчого бôльше, якъ то, що самъ Божій законъ накладає. Въ Божôмъ законѣ стоять тû великû, тû святû слова: „Люби ближнього, якъ себе самого.“ Въ тôмъ словѣ все мѣстить ся, чого лишь вôдъ васъ бажаємо. Мы бы хотѣли, щобъ вы самû вôдъ себе власною волею взяли на себе ту працю, до котрои обовязує законъ любви ближнього.

Якъ буде бôльше христіяньскои любви помѣжь вами, а легко знайде ся всякій Божій ладъ въ громадѣ. Для того то розберу вамъ въ коротцѣ той законъ любви ближнього, щобъ вы зрозумѣли, якъ справдѣ всьо въ тôмъ законѣ мѣстить ся и якъ великій хосенъ людямъ приносить. Покажу вамъ сю працю, котра и такъ зъ Божого закона на Васъ лежить, але котру Вы можете вôдъ насъ и переймити и добровôльно взяти.

Дай же менѣ Боже, щобы я знайшовъ хоть кôлька щирыхъ христіяньскихъ душь

Digitized by Google

въ кождôмъ селѣ, котрî бы хотѣли щиро займити ся тою працею любви ближнього.

Перша праця любви ближнього въ родинѣ, а она для родины и щастє и силу и Боже благословенє приносить. Якъ бы такъ въ нашихъ родинахъ було бôльше любви, мы бы вже мали половину Божого ладу въ громадѣ.

Якъ бы такъ въ кождôй родинѣ и чоловѣкъ и жѣнка а по троха и дѣти бодай старшî, хотѣли надъ тымъ щиро попрацювати, щобъ любовь въ родинѣ розмнажала ся, чижь житє въ хатѣ не було бы кождому солодше? Отъ хотяй бы одно. Най бы мы хоть разъ прецѣнь збули ся всякихъ проклонôвъ и всякои сварнѣ. Чи не було бы лѣпше? Думаєте що трудно, що не дасть ся? Спробуйте лишень тыждень, скажѣть собѣ взаимно, не буде проклону, не будемо клясти. Тыждень безъ проклонôвъ вытримаєте. А по тыждневи на ново скажѣть собѣ єще тыждень. Потрафилисьте разъ, чому другій разъ не можна. А хто вже черезъ два тыжднѣ не клявъ, то и мѣсяць вытримає. А хто мѣсяць не клявъ, той вже и вôдъ проклонôвъ вôдвыкъ. И ось вже одно дѣло Божои любви ближнього въ хатѣ зроблене. И не думайте собѣ, що се мале дѣло. Оно вже значне и передъ Богомъ и передъ людьми, бо єсть знакомъ, що въ тôй хатѣ, въ родинѣ жіють правдивî, щирî христіяни. Христіяньска хата не такъ значна святыми образами, якъ христіяньскимъ житємъ тыхъ, що у хатѣ жіють.

Digitized by Google

А у христіяньскôмъ житю перша рѣчь не клясти.

Одно дѣло зроблене, берѣть ся до другого дѣла. Заведѣть въ хатѣ спôльнû молитвы. Я о тôмъ вже не разъ писавъ. Але коли приѣду до якого села, пôзнаю, що лишень рѣдко хто послухавъ моєи рады. Мушу вамъ признати ся, що менѣ часомъ и прикро, ба и дивно. Писавъ, радивъ, просивъ, та й зъ того всього слѣду нема. Що то? Чи може Отець духовный въ церквѣ не читали мого листу? Одного и другого, въ котрыхъ я о тыхъ спôльныхъ молитвахъ говоривъ. Читали Отець духовный, люде выслухали тай не послухали. Але я за то и на васъ и негнѣваю ся, Вы певно думали, що такû спôльнû молитвы рѣчь страшно трудна. Ану, може бы Вы теперъ спробували. Родичѣ и дѣти и челядь най рано и вечеръ або бодай разъ въ день, най всѣ клякнуть передъ святою иконою Матеньки Божои тай на голосъ поволи и выразно молитвы всѣ най говорять. Якъ можна, то зъ молитвослова, а якъ нѣ, то зъ памяти. Ось такъ, якъ реєнтый въ церквѣ, що недѣлѣ и що свята по вôдправѣ. Певно и въ вашôмъ селѣ та нова установа завела ся. Якъ разъ я на то розпорядивъ, щобъ у кождôй церквѣ що недѣлѣ и що свята по вôдправѣ реєнтый на голосъ поволи и выразно вôдчитувавъ всѣ молитвы. Хто молитвы призабувъ або перекручує, научить ся зъ тои установы такъ говорити молитвы, якъ въ книжцѣ стоять.

Digitized by Google

И неписменнымъ стане лекше молитвы по хатахъ спôльно говорити.

А трете дѣло любви ближнього въ родинѣ троха труднѣйше, то потреба надъ нимъ и бôльше працювати.

То дѣло въ тôмъ, щобъ родичѣ добре дѣти ховали. Бо не думайте, вы христіяньскî родичѣ, що оно само зъ себе знайде ся! Де тамъ! Ту таки справдѣ треба вашои працѣ, та сердечнои любви для дѣтей.

Треба о тôмъ дѣлѣ неразъ и добре роздумати, що и якъ зробити, щобъ выпало на добро дѣтей. А не дай Боже зачинати вôдъ проклонôвъ, вôдъ злости, вôдъ битя або Боже заступи вôдъ злого примѣру. Дитинѣ потреба любячого серця и розумнои науки. Родичѣ мусять зъ дѣтьми и часто и добре говорити, въ кождôй рѣчи ихъ поучувати. Родичѣ мусять для дѣтей добрыми бути, щобъ не бояли ся, але любили тата и маму и смѣло въ кождôй справѣ до нихъ удавали ся. Най родичѣ добре знають зъ кимъ и якъ дѣти бавлять ся. Най знають де ходять и по що? Най ихъ зъ ока не спускають, а най зъ ними и побавлять ся. Най старають ся о то, щобъ дитина мала чимъ забавити ся, заняти ся, щобы при родичахъ смѣло и засмѣяла ся и побавила ся чимъ небудь и поговорила по своєму о всякихъ дрôбныхъ рѣчахъ, а думала, що родичѣвъ страхъ обходить все, що она робить, думає, бажає. Якъ вы родичѣ до такои роботы возьмете ся, то певно знайдете въ нѣй велику потѣху и великій хо-

Digitized by Google

сенъ, бо такъ выхована дитина лекше зрозумѣє и скорше прийме всяку науку, яку Отець духовный въ церквѣ дѣтямъ дають.

Родичѣ най передъ всѣмъ дуже о то дбають, щобы дѣти свои провадили до церкви и на катехизмъ. Якъ прийдуть лѣта, коли дитина вже має до школы ити, не занедбуйте жь дитину до школы посылати. Дбайте о то, щобъ она въ школѣ добре учила ся. Пытайте єй, що и якъ въ школѣ дѣє ся и чого зъ дня на день учить ся.

Не хочу я днесь вычисляти всяку роботу любви ближнього, котру бы Вы могли зробити. Самû въ своєй родинѣ шукайте. Самû мѣркуйте, де, що и якъ зробити а певно знайдете не одно красне дѣло до зробленя.

Але и поза родиною, въ селѣ знайдете много такихъ робôтъ, котрû причинять ся до Божого ладу въ громадѣ, а въ котрыхъ не о що иншого йде, якъ о выконанє того Божого закона: „Люби ближнього якъ себе самого.“

Мѣжь тыми дѣлами любви ближнього єсть много такихъ, до котрыхъ христіянинъ справдѣ єсть обовязаный такъ, що грѣшить, якъ не робить того, що каже любовь ближнього. Такъ пр. грѣшить, хто зле о ближнôмъ говорить, хто єго кривдить на маєтку, на славѣ, хто не робить того, до чого взглядомъ ближнього зъобовязавъ ся. Але суть и такû дѣла любви ближнього, до котрыхъ христіянинъ не єсть стисло зъобовязаный. Нема грѣха, якъ того не робить, але єсть

Digitized by Google

бôльша заслуга и богата нагорода у Бога, якъ се робить. Неразъ трудно и сказати, коли єсть стислый обовязокъ, а коли такого обовязку нема. И вже лѣпше тай безпечнѣйше бôльше зробити въ любвѣ ближнього, якъ за мало.

Щаслива та громада, въ котрôй знайде ся хоть кôлька щирыхъ а ревныхъ душь, котрî зъ христіяньскои любви ближнього схотять хоть троха для загалу, для всѣхъ разомъ працювати, котрî бы хотѣли спôльно зъ Отцемъ духовнымъ подбати о Христове дѣло въ громадѣ, Отцю духовному помагати въ єго праци. Кôлькожь бы они не мали до зробленя? Въ декотрыхъ селахъ єсть нещаснî люде, що и на пасху не сповѣдають ся, на вѣру жіють, розôрвали святе сопружество, жіють зъ сусѣдами въ гнѣвѣ и ненависти. Отець духовный працює надъ ними, що може. Але не разъ справдѣ и не може всього зробити. Такî грѣшники до церкви не прийдуть и не послухають Божого слова, навѣть гнѣвають ся, якъ Отець духовный ихъ упôмнуть, закажуть дати имъ свѣчку въ церквѣ, або ихъ не допустять до святого причастія. Нема за що гнѣвати ся, бо грѣшникови не належить ся анѣ причастіє анѣ свѣчка. А хто людямъ згôршенє дає, той мусить передовсѣмъ згôршенє направити и опôсля доперва може приступити до причастія. Отець духовный навѣть и не смѣють святе причастіє давати чоловѣкови, о котрôмъ всѣ знають, що жіє въ грѣсѣ. А що Отець ду-

Digitized by Google

ховный напоминають, то добре роблять. Зле, коли чоловѣкъ грѣшить, а ще гôрше, якъ гнѣває ся, коли Отець духовный напоминають. Але не разъ такъ буває, що грѣшники анѣ не послухають слова Божого, анѣ не пріймуть напôмненя вôдъ Отця духовного.

И скажѣть менѣ, добрî люде, чи не належить ся Отцю духовному помочи въ тôмъ труднôмъ дѣлѣ? Чи лишень одинъ Отець духовный має о ближныхъ дбати, ратувати ихъ, коли лежать въ грѣсѣ?

Якъ у сусѣда горить, нихто зъ васъ не скаже: „Не моя рѣчь ратувати, най иншî то роблять!“ Чомужь такъ кажете, коли сусѣдъ въ грѣсѣ жіє? Тажь вôнъ въ бôльшôмъ нещастю, якъ сей, котрого хата горить. Вôнъ готовъ на вѣки згинути, а ты мôгъ бы єму руку подати, двигнути и того не зробишь? Та якъ робити? запытаєшь. Пôди, представъ, проси а може тебе послухає. Примѣромъ жіє въ селѣ чоловѣкъ, що до церкви не ходить або на вѣру жіє. Отець духовный напоминають, а вôнъ своє дальше робить. И кары Божои не боить ся, тай не памятає, що смерть може нагло зъ дня на день прийти и принести єму вѣчне засудженє. Якъ бы такъ въ тôмъ селѣ знайшла ся хоть одна христіяньска щира душа, щобъ за того нещасного подбала! Скорше або пôзнѣйше єй певно удасть ся до Бога навернути. Пôди а добрымъ способомъ намовъ, представъ, якъ не поможе, проси. А то не поможе, возьми коли побожну книжочку и якъ єи въ себе

Digitized by Google

на голосъ читаєшь, запроси того сусѣда-грѣшника; и то не поможе, стань за него молити ся зъ жѣнкою, зъ дѣтьми. А Богъ дасть ласку и наверне ся до Христа Спасителя. Працею своєю ты спасъ вôдъ погибели брата. Велике, красне дѣло любви ближнього. Якъ же Господу Богу миле, якъ великій хосенъ приносишь ближньому.

А якъ бы такъ въ селѣ знайшла ся не лишень одна щира душа а пять, шѣсть такихъ душь и взяли ся спôльными силами до такои роботы, скôлько бôльше могли бы зробити.

Хочешь знати, якû то єще краснû дѣла любви ближнього мôгъ бы ты зробити, якъ бы ты о тôй святôй роботѣ памятавъ? Поглянь навкругъ себе! Въ твоѣмъ таки селѣ кôлько-жь знайдешь рѣчей до зробленя! Ту вдовиця, що анѣ рады анѣ помочи не має. Порадь, поможи! Ту сирота безъ вôтця, матери, пригорни до себе. Тамъ хорый не має за що лѣкаря спровадити, лѣку заплатити, може бысь и змôгъ помочи. За тяжко тобѣ одному? А якъ бы васъ тамъ було пятьохъ, шѣстьохъ въ селѣ, котрû бы разомъ схотѣли помочи, то вже помôчь буде. Васъ пятьохъ єще за мало на то дѣло? Чому бы Вы не мали просити богатшого сусѣда о помôчь, просити Отця духовного, пôти до двора. Ту и тамъ сказати: „Бѣдный хорый лежить, потреба бы лѣкаря, нема чимъ заплатити, нема якъ конѣ пôслати, може бы Вы помогли.“ Вѣрте менѣ, братя мои дорогû, любовь ближнього, христі-

Digitized by Google

яньске милосердіє має въ собѣ велику силу и справляє часомъ чуда.

А якъ въ дѣлахъ любви ближнього и въ дѣлахъ милосердія христіяны зберуть свою силу въ купу, то вже справдѣ можна сказати, що Христосъ єсть зъ ними, при нихъ Христова ласка и сила Христова.

Спаситель сказавъ: **Ꙗ҆дѣ́же бо є҆сті̀ два̀ и҆лѝ трїѐ со́брани въ и҆́мѧ моѐ, тѹ̀ є҆́смь посредѣ̀ и҆́хъ.** (Мат. XVIII, 20.)

Дебудь кôлькохъ збере ся въ имя Спасителя, тамъ и Христосъ єсть помѣжь ними. Тому я такъ и настаю на спôльнѝ молитвы, бо знаю, що Христосъ єсть по серединѣ родины, котра спôльно Богови що дня молить ся. А єще бôльше єсть помѣжь ними, що спôльными силами працюють для добра ближнього. Гей, гей, якъ бы то по селахъ можь мати таку якусь установу, котра бы добрыхъ а щирыхъ христіянъ звязала въ одно на таку працю любви ближнього. Якъ бы такъ можь выбрати хочь кôлька щирыхъ душь, що не лишень самѝ за себе Божій законъ заховують и по христіяньски жіють, але хотѣли бы до того взяти на себе и працю любви ближнього для иншихъ. Кôлько бы то зъ такои установы могло бути хôсна! Кôлько бы такѝ люде могли доброго разомъ въ селѣ зробити! Отець духовный мавъ бы вôдъ нихъ велику помôчь въ праци, разомъ зъ ними мôгъ бы не одно зробити, на що самъ не має силы. Они бы разомъ могли село остеречи вôдъ не одного зла, могли бы усу-

Digitized by Google

нути не одно згôршенє, не одного грѣшника навернути. Не одному убогому помогли бы, не одна сирота выховала бы ся при нихъ, а кôлько то хосенныхъ для цѣлои громады установъ могли бы они въ житє впровадити, зъ помочію и пôдъ проводомъ священика. Чи потрѣбна въ селѣ христіяньска крамниця, чи така каса, де люде могли бы мати позичку, коли имъ гроша потреба, чи може заложити спôльный шпихлѣръ громады, котрый бы на передновку збôже людямъ дававъ а въ осени вôдбиравъ. Чи йшло бы о то, щобъ спôльными силами купити на цѣле село одинъ млинокъ, такъ щобъ кождый ґазда мôгъ своє збôже вымлинкувати, чи заложити читальню, въ котрôй бы були добрî та хосеннî книжки, а не було злыхъ та шкôдливыхъ, въ кождôмъ такôмъ дѣлѣ много могли бы зробити такî щирî люде, що звязанî зъ собою разомъ зъ Отцемъ духовнымъ хотѣли-бъ працювати для добра цѣлои громады. Якъ Вы думаєте, братя сердечнî, чи не було бы добре зъ такою установою? Самî таки видите, що оно було бы добре. Але въ такôй установѣ, то Вы самî бôльше можете зробити, чимъ мы вашî Отцѣ духовнî. Мы можемо вамъ помочи, але робота въ вашихъ рукахъ. И радо поможемо, бо то, що для васъ добре, єсть такожь и для насъ добре, а дѣло Боже, дѣло спасеня душь, надъ котрымъ мы маємо працювати, знайшло бы въ такôй установѣ велику помôчь и силу.

Digitized by Google

Якъ собѣ роздумую, щобы ту робити, мѣркую собѣ, що мы вже такі установы маємо, котрі могли бы надати ся до тои роботы любви. Маємо всѣлякі церковні братства. А кожде братство повинно таку роботу робити. Якъ не робить, то треба братство де въ чѣмъ поправити, де въ чѣмъ змѣнити, а буде добре.

Буває по селахъ братство, що то свѣтло въ церквѣ удержує. Добре и то, але само не выстарчить.

Знаєте Вы, чому то людямъ въ часѣ Службы Божои свѣчки въ руки дають? Та установа має таке значѣнє, що чоловѣкъ повиненъ свѣтити примѣромъ цѣлого житя, якъ Христосъ сказавъ. **Та́кѡ да просвѣ́тится свѣ́тъ ва́шъ пре́дъ чл҃вѣ́ки, ꙗ҆́кѡ да ви́дѧтъ ва́шѧ до́бра́ѧ дѣ́ла, и҆ просла́влѧтъ О҆ц҃а̀ ва́шего, и҆́же на небесѣ́хъ.** (Мат. V, 16.)

Тому то выберає ся зъ громады найлѣпшихъ христіянъ, такихъ, котрымъ нѣхто нѣчого не може закинути; такихъ, котрі дають въ кождôмъ дѣлѣ добрый примѣръ. Такимъ примѣрнымъ христіянамъ дає ся свѣчку въ руку въ часѣ Службы Божои и ставляє ся ихъ на передѣ, такъ якъ бы казалось до людей, „Дивѣть ся на нихъ и робѣть такъ, якъ они.“ А до нихъ зновъ, якъ имъ ся свѣчку дає, то такъ, якъ бы церковь казала: „Най свѣтло твоє горить передъ людьми (якъ ся свѣчка), щобъ люде видѣли твои добрі дѣла и прославляли Небесного Отця.“ Зъ того йде, що братя и сестрицѣ

Digitized by Google

церковныхъ братствъ конечно мусять давати добрый примѣръ, а якъ доброго примѣру не дають, то не могуть бути въ братствѣ и свѣчка нѣякъ имъ не належить ся, хотяй бы и були найбогатшй ґазды або старшиною громадскою. Якъ хто єсть записаный въ братствѣ, а щось робить такого, що єсть згôршенємъ або злымъ примѣромъ для людей, то такого не можь въ братствѣ стерпѣти и Отець духовный и члены мусять зъ братства выписати, хиба, що щирымъ серцемъ покутує и хоче поправити ся. Можна тогды казати єму высповѣдати ся и чекати якійсь часъ, щобы поправивъ ся. Поправить ся, то най въ братствѣ лишить ся, не поправить ся, то найже не чекає ажь єго зъ братства выкинуть, а най самъ выступить; буде меньшій встыдъ.

Закимъ я самъ до того возьму ся, щобы завести всѣлякій ладъ въ церковныхъ братствахъ, то вже днесь всѣмъ членамъ всѣхъ братствъ ставляю такій законъ, що мають цѣлкомъ вôдъучити ся всякихъ проклонôвъ и боженя ся. Якъ то письмо О. духовный мѣсто проповѣди перечитають, то всѣ члены братства най собѣ скажуть, що вôдъ нынѣ жаденъ не смѣє анѣ клясти, анѣ божити ся. Лишаю вамъ мѣсяць часу. Попрацюйте надъ тымъ черезъ мѣсяць. Якъ до мѣсяця такъ вôдъучите ся клясти та божити ся, що зможете сказати „вже того въ моѣмъ житю нема,“ гараздъ! Якъ бы Вы переконали ся, що таки не можете вôдъучити ся, га, то самй

Digitized by Google

выступѣть, але я мѣркую, що всѣ зможуть, якъ лишень схотять. А щобы Вамъ въ тôмъ дѣлѣ помочи, то дамъ та́ку раду! Якъ хто зъ Васъ заклине, хотяй бы и не хотячи, най сейчасъ самъ на себе заложить покуту. Най змовить Отче нашь и Богородице Дѣво, або най ударить ся въ груди и скаже: Боже, помилуй мя грѣшного. А хто такъ попрацює, то певно вôдъучить ся злои привычки.

Може бути, що въ деякôмъ братствѣ знайдуть ся и такі люде, що то ображають Бога не лишень проклонами и боженємъ ся. Може знайдуть ся помѣжь братьми та сестрицями и піяки. А въ кождôмъ братствѣ мусять бути всѣ тверезыми, не лишень въ братствѣ тверезости. Въ братствѣ тверезости обѣцюють всѣ Богови тверезôсть а въ иншихъ братствахъ, то таки зъ Божого закона мають стеречи ся всякого грѣха, а піяньство зъ всѣхъ грѣхôвъ найпоганѣйше. Може де-куды знайдуть ся по братствахъ розпусники, або такі, що допускають ся кривды людскои, або и такі провизоры, що въ недѣлю, свято, зберуть три, чотыры короны, а запишуть одну або двѣ.

Для такихъ всѣхъ и иншихъ єще грѣшникôвъ, які суть по братствахъ, то зновь такій самъ законъ: або най цѣлкомъ поправлять ся, або най самі добровôльно выпишуть ся, закимъ ихъ выкинуть зъ братства. А такі, що при нихъ зъ касы братскои щось лишило ся, най тото всьо вôддадуть. Могуть

Digitized by Google

и такъ вôддати, щобъ люде не мѣркували, що вôддають краджене.

А въ будучности, най нѣхто зъ такихъ людей, що грѣшать и дають иншимъ згôршенє, най не важить ся до братства вписувати ся або тримати свѣчку.

Памятайте се добре: хто свѣчку въ церквѣ тримає, такъ робить, якъ бы людямъ казавъ: „Дивѣть ся на моє житє и робѣть, якъ я.“ Якъ же бы ты важивъ ся, грѣшнику, передъ Богомъ таке казати; тажь то грѣхъ буде людямъ таке говорити, або свѣчку тримати — и тымъ самымъ дѣломъ таке говорити. На одно бы выйшло, якъ бысь казавъ: „Люде, будьте такимъ якъ я, піякомъ, чужоложникомъ, злодѣємъ.“ А то не бувъ бы грѣхъ, не було бы згôршенє?

Тому, якъ въ твоѣмъ житю єсть щось, що противне Божому законови, то або сейчасъ поправъ ся и направъ то зло, щось робивъ, або не бери свѣчки въ руки, бо єще кару Божу на себе стягнешь.

Въ братствѣ тверезости и въ братствѣ святыхъ Тайнъ, таке саме право для всѣхъ братей. Хотяй братство Найсв. Тайнъ и братство тверезости ведуть людей не такъ до спôльнои роботы для добра громады и до дѣлъ любви, якъ радше до почитаня св. Тайнъ и до чесноты тверезости, то однакъ и въ тыхъ братствахъ потреба, щобы всѣ були примѣрными христіянами, весь Божій законъ заховували, а передовсѣмъ найважнѣйшу заповѣдь „люби ближнього.“

Digitized by Google

Отъ прим. братство Найсв. Тайнъ. Братя и сестрицѣ мають обовязокъ вôдзначати ся передъ всѣми любовію до Ісуса Христа утаєного пôдъ видами хлѣба въ нашихъ церквахъ. Мають самû цѣлымъ серцемъ почитати ту Найсв. Тайну Євхаристіи и заохочувати людей до того почитаня. Якъже-жь бы то выглядало, якъ бы хто зъ братей и сестриць Найсв. Тайнъ въ иншôй якôйсь рѣчи не заховували Божого закона. Яку-жь честь може Христу Спасителеви вôддати грѣшникъ? Тажь въ почитаню Ісуса Христа перша рѣчь, заховувати Божій законъ, бо Христосъ сказавъ: „Любѧ́й мѧ̀, заповѣ́ди моѧ̀ соблюдаєтѣ“ (Іоанъ XIV, 23). Хто почитає Ісуса Христа, не може Єго не любити, а хто любить Ісуса Христа — мусить заповѣди заховувати. Якажь бы то була любовь злучена зъ образою Ісуса Христа, зъ грѣхомъ. Зъ того мѣркуйте, якъ братя и сестры въ братствѣ Найсв. Тайнъ мусять бути примѣрными, взôрцевыми христіянами и якъ братство св. Тайнъ въ жаденъ спосôбъ не може стерпѣти, щобы якійсь членъ бувъ грѣшникомъ.

Ба, члены братства св. Тайнъ суть обовязанû не лишень любити Ісуса Христа и честь Єму вôддавати въ св. Євхаристіи, але до того и людей заохочувати. Ну, прошу я васъ, добрû люде, якъ-же сей обовязокъ сповнить грѣшникъ. Высмѣяли бы Вы чоловѣка, котрый бы иншихъ заохочувавъ до того, чого самъ не робить. Вы бы єму сказали: „Першій зачни, а опôсля будешь насъ намо-

Digitized by Google

вляти.“ Такъ робили фарисеѣ, що то на иншихъ тягарѣ накладали, а самû того не заховували; людямъ казали Божій законъ заховувати, а самû єго ломали. Для того то Ісусъ Христосъ ихъ такъ картавъ. Знаєте, якъ ихъ называвъ? Побѣлеными гробами, що то зъ внѣ красно выглядають, а въ серединѣ повно мерзеннои гнили. Такû самû побѣленû гробы суть братя и сестрицѣ въ братствѣ Найсв. Тайнъ, котрû не суть дуже примѣрными христіянами. Зъ внѣ всьо красне, свѣчка въ рукахъ, медаликъ на шіи, тай ще стоить передъ престоломъ. Акуратъ, якъ той фарисей, о котрôмъ єсть євангеліє въ мытареву недѣлю. Ба, а въ серединѣ, въ души, въ серци, въ совѣсти, якъ тамъ выглядає? Грѣхъ, Божа образа. Гниль, єще гôрша, якъ въ гробахъ, бо и передъ Господомъ та святыми ангелами въ небѣ мерзенна, ба, и для людей обридлива. Бо якъ хто лишь въ серци має якій грѣхъ, що єго нѣхто не видить, а внѣшне житє у всѣмъ примѣрне и взôрцеве, пôсля Божого закону, то ще пôвъбѣды; высповѣдає ся поправить ся — тай буде гараздъ. Але якъ грѣхи на верхъ выходять, а люде вже видять, що житє у него не христіяньске, то анѣ свѣчка, анѣ медаликъ, якъ то декуды носять братя, не поможе, — згôршенє буде згôршенємъ и то тымъ бôльшимъ, що такій грѣшникъ себе самого ще за доброго ставляє та бере свѣчку въ руки.

Таке саме въ братствѣ тверезости. То братство має на цѣли скрôзь людей довести

Digitized by Google

до святои тверезости а вôдтягнути вôдъ піяньства. И оно дуже, дуже добре, коли всѣ члены братства въ цѣлôмъ житю взôрцевыми христіянами. Такихъ добрыхъ братствъ тверезости єсть у насъ дуже много. Трудно и сказати, кôлько то хôсна, кôлько добра принесло то святе братство нашимъ громадамъ, якъ ихъ стали Отцѣ духовнѝ пôдъ проводомъ небôщика Митрополита Іосифа по селахъ заводити. Можна смѣло сказати, що всьо добро, до котрого нашь народъ дôйшовъ, або бодай не змарнувавъ — зачинає ся вôдъ святои тверезости. То братство ще доси всюды дуже добре, де примѣрнѝ и взôрцевѝ христіяны суть братьми, але де того нема — тамъ цѣле братство псує ся. А на жаль треба признати, що декуды такъ єсть. Бувають братя тверезости, що святу обѣтницю на тверезôсть поломали. За піяньствомъ ввôйшли въ ихъ душѣ всѣ грѣхи, а якъ не спокутують ся завчасу, то страхъ тяжко будуть вôдповѣдати передъ Господомъ Богомъ. Иншѝ заховують свôй обѣтъ и въ тôй рѣчи добре роблять. Але що зъ того, коли часомъ въ иншѝ грѣхи попадають, або въ иншихъ грѣхахъ жіють. Я навѣть таке видѣвъ въ однôмъ селѣ, котрого Вамъ не назву, що въ братствѣ тверезости було много піякôвъ. Страхъ, подумаєте, поломили обѣтъ! Де тамъ, обѣцювали тверезôсть вôдъ горѣвки — упивають ся пивомъ. И зъ того ще хвалять ся, що суть въ братствѣ, а такъ вамъ красно въ недѣлю свѣчку тримають, що сказавъ бысь,

Digitized by Google

не знати якî побожнî. Люде въ селѣ то видять, тай зъ нихъ смѣють ся и тверезыми піяками называють. Ну, якже-жь мѣркуєте, добре братство, примѣрнî братя? Я думаю, що сто разъ лѣпшій христіянинъ, що на горѣвку не присягавъ и не упиває ся анѣ горѣвкою, анѣ пивомъ, хотяй бы навѣть часомъ и келишокъ горѣвки выпивъ, але не переступивъ границѣ мѣрности.

А хотяй бы хто въ братствѣ тверезости и не упивавъ ся нѣколи, ще зъ того не великій хосенъ, якъ въ иншихъ рѣчахъ єсть грѣшникомъ передъ Господомъ Богомъ и передъ людьми. Не пє, але єсть такимъ розпустникомъ, якими бувають піяки. Не пє, але любить кривду людску, часто клене, бє жѣнку, о дѣти не дбає, не ходить до церкви.

А вже не говорити о тыхъ грѣхахъ, котрыхъ люде не видять а Богъ судить та карає. Не одинъ може тяжкій грѣхъ давно на сповѣди закрывъ, встыдавъ ся передъ священикомъ вôдкрыти и зробивъ святократску сповѣдь. Може минуло и двайцять лѣтъ, а вôнъ таки и доси тои сповѣди не поправивъ, хотяй совѣсть грызе и кôлько разôвъ приступає до сповѣди, все пригадує собѣ той давный грѣхъ и ту фалшиву сповѣдь. И доси єще не признавъ ся анѣ до того першого грѣха затаєного, анѣ до тыхъ всѣхъ грѣхôвъ, котрî бравъ на душу черезъ грѣшнî сповѣди та святокрадскî причастія. Ну, чи такому годить ся свѣчку въ руки брати въ церквѣ? Або тóму, що жѣнку на-

Digitized by Google

гнавъ, а може до того зъ иншою сидить. Такого то не лишень зъ братства выгнати, але и до причастія не допустити, якъ довго не спокутує ся и не направить того згôршеня, яке давъ громадѣ.

А хотяй бы членъ братства тверезости не мавъ иншихъ значныхъ грѣхôвъ въ селѣ, якъ лишень той одинъ, що часто клене, проклинає, або за що небудь божить ся, то лѣпше, абы такій не бувъ въ братствѣ, або якъ хоче въ братствѣ бути, то най поправить ся.

Чи Вы, дорогі братя, розумѣєте, чи самі своимъ розумомъ такъ мѣркуєте, що оно таки справдѣ лѣпше, щобъ не бувъ въ братствѣ? Чому такъ єсть? Отъ видите, буде молодый парубокъ въ церквѣ, що научивъ ся може зъ маленькости клясти и божити ся. Най такій почує науку, що не годить ся проклинати. Ось хотяй бы и то моє письмо. Такій може собѣ сказати: „Най братя, най сестры зачинають, я не єсмь въ братствѣ; якъ бы то выглядало, щобы братя и сестрицѣ въ церквѣ були гôрші вôдъ мене, якъ они зачнуть, та перестануть клясти и божити ся, то и я за ними пôйду.“ Зле бы собѣ такій думавъ. Але зъ того видите, що таки по правдѣ конче треба, щобы братя и сестрицѣ примѣръ иншимъ давали. Якъ злый примѣръ дають, то все въ громадѣ мусить зле йти.

Той парубокъ лѣпше зробивъ бы, якъ бы собѣ такъ сказавъ: „Ану, я першій

Digitized by Google

зачну; най старшй кленуть а я вже вôдъ нынѣ анѣ разу не заклену.“ Тожь то смѣху було бы зъ братства, якъ бы такъ иншй давали добрый примѣръ а братство зъ заду лишило ся. Якъ бы такъ було, то треба бы хиба весь порядокъ перевернути, тыхъ, що въ братствѣ, геть выкинути зъ братства, а до братства вписати тыхъ, що въ братствѣ не суть.

Ану, хлопцѣ, дѣвчата, що Вы ще въ братство не вписанй, возьмѣть ся до такои роботы, щобъ встыду братямъ та сестрицямъ наробити. Першй зробѣть то, въ чѣмъ они мають давати примѣръ.

Але то вѣдай Вамъ не удасть ся, бо такъ мѣркую, що Вы, члены братствъ, руками и ногами возьмете ся до того дѣла, щобъ бути першими, найлѣпшими въ христіяньскôмъ житю, щобы не дати нѣкому выпередити ся. А старша голова, якъ не запаморочена горѣвкою, або иншою пристрастію, то и скорше и лѣпше всьо порозумѣє. И въ тôй рѣчи порозумѣє ту науку, котру св. Ап. Яковъ у своѣмъ листѣ вѣрнымъ дає: „**Иже бо вѣсь закôнъ соблюдѣтъ, согрѣшитъ же во ѐдинѣмъ, бысть всѣмъ повиненъ. Рекій бо: непрелюбы сотворишй, реклъ ѐсть й: не оубіеши. Аще же не прелюбы сотворишй, оубіеши же, былъ ѐсй престѹпникъ закôна.**“ (Яковъ II, 10—11). То значить, що хто цѣлый законъ заховує а въ однôй рѣчи согрѣшить — єсть гей всього виненъ, бо той самъ Богъ, котрый сказавъ: не чужоложь, сказавъ такожь: не убій; якъ ты не

Digitized by Google

чужоложишь, а убиваєшь, то ты таки переступивъ законъ.

Хто по христіяньски хоче бути тверезымъ, той мусить повздержувати ся не лишень вôдъ горѣвки, але и вôдъ всякои піятики и вôдъ кривды людскои и вôдъ розпусты и вôдъ всякого иншого грѣха, котрымъ мôгъ бы згôршенє давати а навѣть и вôдъ такихъ грѣхôвъ, що ихъ лишь Богъ видить.

Маю надѣю, що въ всѣхъ братствахъ добре порозумѣєте ту науку, а возьмете ся всѣ до тои роботы, щобъ впровадити ладъ въ само братство, якъ того ладу єще десь нема. А коли вже въ братствѣ буде ладъ, то зможете взяти ся до роботы такои, щобы Отцю духовному помочи зробити ладъ скрôзь въ цѣлôй громадѣ. Лишь въ однôй и въ другôй роботѣ не йдѣть осôбнякомъ; всѣ разомъ берѣть ся до працѣ. Въ хатѣ чоловѣкъ зъ жѣнкою, въ громадѣ ґазда зъ ґаздою, сусѣдъ зъ сусѣдомъ порозумѣйте ся, порадьте ся и разомъ скажѣть собѣ: „треба намъ такъ а такъ робити.“

А вже особлившимъ способомъ тѝ, котрѝ мають бути чи до выдѣлу чи на провизорôвъ выбиранѝ, мусять конче бути примѣрными христіянами. Якъ мають въ братствѣ якѝ выборы, то памятайте, що якъ разъ на всякихъ урядникôвъ братства треба выбрати лишень такихъ, щобъ имъ не можна нѣчого закинути. А навѣть то єще не выстарчає, потреба такихъ, котрѝ бы щирымъ серцемъ

Digitized by Google

хотѣли взяти на себе роботу любви ближнього для добра цѣлои громады. Потреба, щобы они и умѣли пôдъ проводомъ Отця духовного такъ працювати, щобы зь тои працѣ бувъ якійсь загальный хосенъ.

А вже на провизорôвъ треба єще совѣстнѣйшихъ и певнѣйшихъ людей, бо они мають оденъ ключь вôдъ скарбоны церковнои. Хотяй вже давно стоить таке право, що скарбона церковна має бути замкнена на два рôжнû ключѣ, одинъ у Отця духовного, а другій у провизорôвъ, такъ щобы лишень разомъ могли скарбону отворити, то однакъ я днесь се право єще вôдновляю. Отець духовный мусять одинъ ключь мати а провизоры другій. А де припадкомъ такъ не єсть, то найже теперъ буде.

Мимо того права однакъ провизоры якъ не суть совѣстными людьми та примѣрными христіянами, могли бы легко громаду обкрадати.

Люде складають на тацу крейцарѣ, а може и деякій провизоръ бере часть тыхъ грошей собѣ, тай ще пропиває. Має за то грѣхъ святократства, бо краде святû грошѣ, що ихъ люде дали на Боже.

А коли провизоры збирають грошѣ на тацу пôдчасъ Службы Божои, найже уважають, щобы не ходити по церквѣ помѣжь людьми въ часѣ, коли по освяченю Дарôвъ а передъ Причастіємъ, Ісусъ Христосъ на престолѣ приносить Себе въ жертву за

Digitized by Google

грѣхи людей. Не годить ся людямъ перешкаджати въ тôмъ часѣ; треба зъ тацою ходити або передъ освяченємъ Дарôвъ, або по Причастію, а може найлѣпше по проповѣди. А грошѣ зôбранû най не складають, анѣ най не рахують на престолѣ, бо престолъ святе мѣсце и не годить ся безъ Божого страху дотыкати ся престола. Паламарѣ най такожь дуже уважають, щобы заховували ся въ церквѣ, якъ годить ся въ Божôмъ домѣ: чемно, прилично, побожно. Най нѣколи не говорять на голосъ въ церквѣ, бо то такъ выглядає, якъ бы не знали, що Ісусъ Христосъ єсть живый присутный на жертвенику, або якъ бы на Него не уважали. Якъ переходять коло престола, най нѣколи не залишуть вôддати Найсв. Тайнамъ глубокій поклôнъ.

Провизорôвъ выберають подекуды люде, а подекуды священикъ назначає, якъ де завело ся. Тамъ де люде выбирають, най же добре уважають кого выбрати. У провизора душа и совѣсть мають бути якъ слеза чистû, а житє такъ христіяньске, щобы нѣхто въ цѣлôй громадѣ не мôгъ єму жадного грѣха закинути.

Того самого перестерѣгайте у всякихъ выборахъ, а передовсѣмъ въ выборѣ громадской старшины и начальника. Начальникъ и старшина въ громадѣ мають свои порядки та свои приписы, котрыхъ мусять держати ся. За сповненє тыхъ политичныхъ обовязкôвъ вôдповѣдають передъ своєю свѣтскою вла-

Digitized by Google

стію. Але по при тыхъ политичныхъ обовязкахъ мають и свои Божй обовязки, зъ котрыхъ здадуть рахунокъ на страшнôмь судѣ. Тому то яко пастырь вашихъ душь, мушу и до васъ, начальники и раднй всѣхъ громадъ моеи епархіи звернутись зъ наукою и напôмненемъ.

Вы маете обовязокъ взглядомъ Бога и его святои Церкви не лишь въ вашôмъ житю приватнôмъ, але и въ вашôмъ урядѣ яко начальники чи раднй. Здасте рахунокъ передъ Богомъ и зъ того, якими Вы були громадскими урядниками. Начальникъ мусить по христіяньски начальствувати а раднй по христіяньски радити. Перша рѣчь въ вашôмъ урядѣ, щобы Вы святои вѣры и святои Церкви держали ся а Отцямъ своимъ духовнымъ помагали а нѣколи не перешкаджали. Сохрани Боже кожду громаду вôдъ такого начальника, котрый бы ишовъ противъ священика а людей вôдъ Церкви вôдводивъ и пôдкопувавъ повагу священика.

Для того Вы, братя, коли маете выбрати чи начальника чи раду, передовсѣмъ на то уважайте, щобы лишень такихъ людей выбирати, що Церквѣ цѣлымъ серцемъ суть переданй, Отця духовного слухають и потрафлять добрый примѣръ всѣмъ людямъ давати и зъ христіяньскои любви для добра громады працювати. Начальникъ мусить бути чоловѣкъ и певный и совѣстный. Якъ такимъ не есть, може страшнои шкоды громадѣ наробити. При всякихъ репартиціяхъ, драчкахъ

Digitized by Google

може легко давати ся перекупити, одныхъ вôдъ тягарôвъ за грошѣ увôльняти а на другихъ тягарѣ накладати, якî имъ не належать ся.

Спôльнымъ майномъ громады може несовѣстный пачальникъ такъ ґаздувати, що и за десять лѣтъ громада не направить тои шкоды, яку въ однôмъ роцѣ наробивъ лихій начальникъ. Вы же начальники при репартиціяхъ будьте справедливî и такъ поступайте, щобъ нѣхто несправедливости не мôгъ Вамъ закинути, а въ зарядѣ громадского маєтку такъ дбайте о спôльне добро, якъ о своє власне, бо такій єсть обовязокъ любви ближнього. Въ житю давайте добрый примѣръ вѣры, побожности, ревности; до церкви завсѣгды ходѣть, помагайте священикови въ кождôмъ дѣлѣ и старайте ся бôльше, чимъ хто небудь въ громадѣ, добрыми дѣлами любви ближнього єднати и собѣ и громадѣ Божу ласку. Помагайте Отцю духовному въ наверненю грѣшникôвъ, въ єднаню роздѣленыхъ сопружествъ, въ розôгнаню або управненю дикихъ сопружествъ. Помагайте Отцю духовному въ кождôй установѣ, котра може хосенъ громадѣ принести. Першî заведѣть въ своихъ родинахъ спôльнî молитвы, читайте въ вашихъ хатахъ побожнî книжки, дбайте о то, щобы дѣти до школы ходили, намовляйте часто родичѣвъ, щобы дѣти до церкви на катехизмъ приводили, однымъ словомъ, въ урядованю своѣмъ памятайте на законъ Божій „Люби ближнього

Digitized by Google

якъ себе самого,“ старайте ся о якъ найбôльше дѣлъ любви ближнього а тымъ способомъ заслужите собѣ у Бога на велику нагороду.

Отъ такû то уваги и такû науки мавъ я вамъ сказати зъ нагоды сегорôчного великого посту. Я бувъ бы щасливый и дякувавъ бы Господу Богу, якъ бы тымъ своимъ письмомъ я змôгъ Васъ всѣхъ хоть троха заохотити до любви ближнього и працѣ надъ собою самыми и надъ вашими родинами, до котрои зъ Божого закона и такъ єсте обовязанû. Але сто разôвъ щаслившимъ бувъ бы я, якъ бы знайшла ся помѣжь Вами въ кождôй громадѣ хоть одна щира душа, щобъ зъ любви для Бога и для ближныхъ схотѣла взяти на себе ту працю для добра людей, до котрои любовь веде, и стала роздумувати тай шукати, що въ тôй рѣчи можна бы въ селѣ зробити. Чижь то було бы за много? Чейже одна така щира душа въ кождôмъ селѣ знайде ся. А трудно менѣ и сказати, кôлько добра для людей и славы для Бога одна така душа може принести. Щобъ Вы добре порозумѣли, якихъ то я душь помѣжь вами шукаю и о яку помôчь ихъ прошу, оповѣмъ вамъ примѣръ. Таки справдѣ и то въ рускôмъ селѣ лучило ся кôльканайцять лѣтъ назадъ таке:

Священикъ сидѣвъ въ сповѣдальници тай людей сповѣдавъ. До сповѣди приступивъ чоловѣкъ зъ чужого села и зъ плачемъ сповѣдає ся зъ цѣлого житя. Оповѣдає всѣ свои грѣхи, вôдкрыває передъ священикомъ

Digitized by Google

всѣ тайны свого житя. Оповѣдає якъ мало до церкви ходивъ, якъ зле сповѣдавъ ся, якъ въ святôй сповѣди найтяжшй грѣхи закрывавъ зъ встыду або зъ страху. По добрôй сповѣди священикъ єго пытає, звôдки ты? Назвавъ село. Було то мале село далеко вôддалене вôдъ материчнои церкви, дуже занедбане и опущене. Зъ давна вже всякй грѣхи и пороки завели ся тамъ. А священикъ, далекій сусѣдъ того, що то сповѣдавъ, старенькій и хорый не мôгъ анѣ доѣхати анѣ катехизувати анѣ проповѣдати въ тôмъ селѣ. Здивувало то нашого священика, що зъ такъ занедбаного села таку красну мавъ сповѣдь, бо зъ кождого слова того чоловѣка було знати, що зъ глубины серця говорить, що єго серце справдѣ за грѣхи болить, що вôнъ до дому верне справдѣ иншимъ чоловѣкомъ. Сповѣдникъ подякувавъ Господу Богу, що о занедбаныхъ, о грѣшныхъ душахъ такъ дбає, давъ науку, покуту, вôдпустивъ до дому. Якежь було єго здивованє, якъ по хвили приступає другій ґазда вже старушокъ такъ само зъ плачемъ зъ цѣлого житя сповѣдає ся а по сповѣди знову показує ся, що то зъ того самого занедбаного села, той другій грѣшникъ поправленый и цѣлкомъ на добре змѣненый застановивъ сповѣдника. Якась, подумавъ собѣ, мусить бути того причина. По другôмъ прійшовъ такій самъ третій и четвертый. Вôдрѣкали ся горѣвки и всякого грѣха. Зъ плачемъ постановляли утѣкати

Digitized by Google

передъ всякою нагодою грѣха а кождый такъ бувъ приготованый, такъ знавъ зъ чого єму треба сповѣдати ся, такъ поправлявъ давнî сповѣди недосыть добре вôдправленî або цѣлкомъ зле вôдправленî, що въ кôнци сповѣдникъ того четвертого пытає: „Що то у васъ въ селѣ стало ся такого, що люде теперъ до сповѣди приходять? Тажъ то не часъ пасхальнои сповѣди.“ „Е,“ вôдповѣдає вже по-за сповѣдею той, що послѣдный сповѣдавъ ся, „єґомость зъ нашими людьми будуть мати єще много роботы, бо вѣдай одинъ по другôмъ, цѣле село выбере ся до сповѣди.“ „А то чому?“ пытає священикъ. „Та такій межи нами рухъ, коршма порожна стоить, люде по хатахъ якъ умѣють такъ молять ся та побожнî книжки читають, бо єґомость знають, що въ нашôй церковци вже давно вôдправы не було, а нашь старенькій єґомость, то вже мѣсяць, якъ не встає зъ лôжка.“ „Але зъ вôдки той рухъ у васъ взявъ ся? Бо знаю, що місіи въ васъ не було, тай въ околици не було.“ „Правда, місіи не було, але такъ мѣркую, що и місія тôлько бы намъ не зробила добрá, що та Каська, що зъ вашого, прошу єґомостя, села походить и може рôкъ тому назадъ стала на службу ось у того, єґомость може знають, Федя, що то єго хата при дорозѣ заразъ друга зъ краю.“ „Памятаю, вôдповѣдавъ священикъ, Каську що то єи родичѣ рôкъ тому померли. Ну и щожь она?“ „Та такъ. Она письменна, якъ

Digitized by Google

єґомость знають, робуча и страхъ поцтива дѣвчина. Принесла зъ собою кôлька книжокъ, просила своихъ ґаздôвъ, щобы єи позволили на голосъ читати. Позволили та она читала. И сусѣды бувало послухали. И я тамъ колись зайшовъ. Якû тамъ, прошу єґомостя, науки, якû примѣры, то єще такого нѣхто зъ насъ нѣколи не чувъ. Єсть тамъ и о страшнôмъ судѣ и о пеклѣ, ажь серце въ страху стискає ся, якъ ся таке чує, єсть о небѣ, єсть о сповѣди и о святôмъ причастію, гетъ всьо єсть то, чого христіянинови потреба. Пôшовъ по селѣ рухъ; однû по другихъ зачали ту Каську просити, щобъ имъ або книжки позичила, якъ хто письменый, але такихъ у насъ страхъ мало, двохъ або трехъ, або сама прійшла щось перечитати. Она радо ишла. Читала та вôдъ себе єще оповѣдала, якû ту у васъ порядки, якû науки, якъ люде по христіяньски жіютъ, яке красне братство Отець духовный завели, якъ ту въ кождôй хатѣ суть побожнû книжки, суть люде письменнû, якъ собѣ помагають, яку касу у себе завели. А насъ жаль бравъ, що мы такихъ порядкôвъ не маємо, бо у насъ така дичь, піяки, розпуста, всюда проклоны. Вже давно була чорна бѣда, а теперъ ще гôрша. Кôлько то ґрунту люде черезъ піяньство стратили, кôлько змарнували черезъ процесы. Тай мы такъ думали, щобъ ту зробити, щобы якось стало лѣпше. И мы тои Каськи пытали, якъ бы зачати. А она сказала, що перша рѣчь добре высповѣ-

Digitized by Google

дайте ся и поправте ся зъ всѣхъ грѣхôвъ. Тай правда, бо вже вôдъ давна совѣсть грызла и супокою не давала. И днесь прійшло насъ чотырохъ. И мы идучи такъ собѣ сказали, а єґомость знають, що вôдъ нашого села зъ добрыхъ пять миль, то мы собѣ такъ говорили, що намъ треба теперъ взати ся разомъ въ чотырохъ до тои роботы, щобы гетъ всякій ладъ въ селѣ завести. Правда, мы знаємо, що робота тяжка, але Богъ поможе. А я собѣ такъ думаю, що перше будемо тѝ книжки всюда читати. Най не буде анѣ одного чоловѣка въ селѣ, анѣ однои жѣнки, котра-бы не зробила такъ, якъ ось мы днесь зробили. А якъ Богъ дасть, що всѣ будуть мати ласку Божу, то заложимо собѣ таке братство, якъ ту у єґомосця, та вже въ братствѣ будемо радити, якъ робити. Але вже нынѣ я бы красненько єґомосця просивъ — я письмо знаю — щобъ єґомосць менѣ показали, якъ то касу веде ся, бо то, прошу єґомосця, якъ касы нема, то христіянинъ мусить у жида позичати, а якъ має довгъ у жида, то вже зле, тай тверезôсть чоловѣка не тримає ся, чи сякъ чи такъ а скусить до піяньства.“

Такъ говоривъ ґазда и добре говоривъ.

И справдѣ, якъ заповѣли такъ и зробили. До кôлькохъ мѣсяцѣвъ цѣле село прійшло до сповѣди. Стали разомъ працювати надъ спôльнымъ добромъ и въ короткôмъ часѣ село цѣлкомъ змѣнило ся. А все то зробила одна щира душа — убога служниця, котра

Digitized by Google

зрозумѣла, що то єсть „ближнихъ любити, якъ себе самого.“

Отъ такихъ то щирыхъ душь шукаю я помѣжь вами, а Богъ дасть знайду. А за ласкою Божою и братства по селахъ зрозумѣють, якѝ суть ихъ обовязки и зъ помочію Отцѣвъ духовныхъ заведуть спершу помѣжь собою всякій ладъ, а вôдтакъ возьмуть ся и Отцю духовному въ селѣ помагати въ праци для цѣлои громады. Дай то Боже! Дай Боже!

Цѣлымъ серцемъ прошу Господа Бога, щобъ помѣжь Вами розмнажавъ любовь ближнього, щобъ Вамъ давъ зрозумѣти и въ дѣлѣ выконати ту святу и велику заповѣдь.

Благода́ть Го́спода на́шегѡ Іисꙋ́са Хрїста̀ и̑ любы̑ Бо́га (и̑ О̑тца̀) и̑ о̑бще́нїе свѧта́гѡ Дꙋ́ха со всѣ́ми Ва́ми. А̑ми́нь. (2 Кор. XIII, 13.)

Писано въ Креховѣ въ недѣлю Мытаря і Фарисея Р. Б. 1905.

+ Андрей
Митрополит

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06294 9832

Digitized by Google

Digitized by Google